

Szász Anna

Feminizmus Magyarországon

„Kevés téma kavart akkora viharokat, mint egykor a feminizmus. A feminista mozgalmak végigsöpörtek Európán, fölforgatva és támadva stabilnak hitt értékeket... nyugtalanító változásokat idézve elő. Mennyit érzékelünk mind-ebből ma itt, Magyarországon? Milyen gondolkodásmódról van végül is szó? Kik a feministák és valójában mit akarnak?”

A Friedrich Ebert Alapítvány 1997 novemberében a hazai feminizmusról rendezett vitát, melyhez gondolatébresztőül szolgáltak a meghívón Lévai Katalin fent idézett mondatai.

A fórum felkért hozzászólói Adamik Mária, az Ombudsnő Program vezetője, Koncz Katalin, a Budapesti Közgazdaságtudomány Egyetem, Forrai Judit, a SOTE tanára, valamint Kornis Mihály író. A vita moderátora Lévai Katalin, a MÜM Egyenlő Esélyek Titkárságának vezetője.

A feminizmus mindig, mindenütt indulatokat kavar – kezdte beszámolóját Koncz Katalin –, mert hatalmi viszonyokat érint. A világban és Magyarországon is többféle feminizmus van, ám nálunk a feminizmust a radikálfeminizmussal azonosítják, amely a nők hátrányos helyzetéért egyértelműen a férfiakat teszi felelőssé, és miközben a maga számára toleranciát követel, hívei a mássággal szemben intoleránsak. A legszélsőségesebb áramlat a leszbikus szeparatizmus, amely szerint – minthogy elvileg a fajfenntartás mesterséges megtermékenyítés révén megoldható – férfiakra nincs is szükség. Koncz Katalin itt Robert Merle *Védett férfiak* című regényére utalt.

Mi tehát a feminizmus?

Ő a maga számára a fogalmat szemlélteti alapállásként, értékszembéletű megközelítésmódként határozza meg. *A feminizmus a női nem esélyegyenlőségéért száll síkra.* A nemzetközi szakirodalom számtalan áramlatot ír le. Megkülönböztethetők a különböző ideológiai alapokon álló feminizmusok. Létezik marxista, egzisztencialista, szocialista, liberális, a világ különböző régióinak megfelelően iszlám, afrikai-amerikai feminizmus. Létezik a már korábban említett radikálfeminizmus és a leszbikus szeparatizmus. Ismét más irányzatot képvisel a pszichoanalitikus feminizmus.

Egy másik aspektus szerint megkülönböztetendő a tudományos attitűddel bíró és a mozgalmi irányzat.

A tudományos feminizmus története három nagy fejezetből áll. (Itt kény-

telenek vagyunk az angol kifejezéseket használni, mert magyar megfelelőjük egyelőre nincs. – *A szerk.*)

1. Feminist's studies
2. Women's studies
3. Gender's studies

A Feminist's studies művelőinek – hazai képviselőjük a jelenlévő Adamik Mária – az az álláspontja, hogy a valóságról, a történelemről alkotott munkák egyoldalúan férfiszemléletűek. A valóságban, a létezésben a nő is benne van, tehát a tudománytörténeti munkákban is érvényesíteni kell a női szemléletet. Példa rá Adamik Mária a *Nagy fehér üzemmód* című markáns tanulmánya, amely a *Férfiuralom* című, Hadas Miklós által szerkesztett kötetben jelent meg.

A Women's studies középpontjában a már fenti módon forradalmasított tudományágak interdiszciplináris megközelítésének tárgyaként a nő áll. A Gender's studies pedig együttesen tárgyalja a nőt és a férfit, a nőkérdést, valamint a férfikérdést, mivelhogy a két nemről a társadalmi szocializáció révén egymáshoz viszonyítva alakult ki a külső-belső tulajdonságokat tartalmazó kép, beleértve az eltérő nemi szerepeket. Utoljára említette Koncz Katalin a tradicionális, valamint az új feminizmust. Az előbbi, amelynek ő maga is híve, nem képezi le a valóságot, a *nőkérdést* a hagyományos módon közelíti meg. De vajon szükség van-e erre? A válasz: *igen*, ezzel a maszkulin világgal csak így lehet vitatkozni. Ám a tradicionális feminizmus csak rövid távra szól. Vele ellentétben az új feminizmus azt hirdeti, hogy a valóság leírására teljesen új ismeretelméleti eszközökre van szükség, és hogy a férfi–női látásmódnak találkoznia kell.

Adamik Mária hozzászólásában problémák sokaságát érintette, illetve fogalmazta meg, már-már címszavakban. Bevezetőként megemlítette, hogy többféle iskola működik, s létjogosultsága van mindegyiknek. Őt a férfi–nő relációja foglalkoztatja. Nehéz megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a nő–férfi lét társadalmilag meghatározott, hogy – mint mondta – „a saját szexualitásom nem az enyém, ez társadalmilag-történetileg alakult ki...” Valószínűleg félreértettem vagy rosszul értelmeztem azt a megjegyzést, amely szerint azt, hogy mi a szerelem, Platónról és Foucault-tól tanuljuk meg. Gondolom, a hétköznapi életben inkább egy szubjektív választásról lehet szó. Adamik Mária számára érvényes módon a fent említett két filozófus határozza meg a szerelem, a férfi–nő kapcsolatok mibenlétét, tartalmát.

Adamik Mária állítása szerint a tudomány mindig kiszolgálta a hatalmat, és sosem mert a civil szférával szóba állni.

Egy nemzetközi áttekintés azt sugallja, hogy ha a feminizmust a népesség felének javát szolgáló társadalmi reformprogramként határozzuk meg, akkor ez a program válságban van. Ez érvényes mind a szocialista, mind a liberális feminizmusra. Az USA-ban, valamint Nyugat-Európában a feminizmusnak az volt az igazi korszaka, amikor a mozgalom és a (női, illetve feminista) tudomány között harmonikus volt a viszony. Amióta a mozgalmak megszűntek, amióta az akadémiai feminizmus alól kivonult a mozgalom, megszűnt az előbbi legitimitációja.

A helyzet a hetvenes években nehezedett meg mind a nyugat-, mind a kelet-európai régióban. Bár Kelet- és Kelet-Közép-Európában, az államszocializmusban nem volt a nyugatihoz hasonló feminista mozgalom, létezett egy sajátos szocialista feminizmus, amely egyfajta harmóniaelmélet keretében működött. A korra jellemző beszédmódban a férfi–nő, valamint a társadalom közötti konfliktusokat nem lehetett megfogalmazni.

Magyarországon ez a fajta feminizmus, amelynek képviselői Koncz Katalin és Ferge Zsuzsa, a MNOT (Magyar Nők Országos Tanácsa) köré szerveződött.

A hetvenes években a nők Nyugaton is feladják a küzdelmet, potyautasokká válnak, „elcsábulnak”, miként azt Ferge Zsuzsa írta le egy tanulmányában. Magyarországon is valami hasonló történt. A jó helyzetben lévő nők besorolódnak. Kérdés, hogyan adták fel a magyar nők az ellenállásukat. Éppen azok, akik elkezdheték volna a nyolcvanas évek végén. Avagy – és itt a Kőműves Kelemen balladájára, a befalazott feleségre mint áldozatra utalva tette föl a kérdést – miért nem lehet egy másfajta társadalmat építeni?

Néhány személyre, illetve az államszocialista feminizmusra vonatkozó megjegyzésre Koncz Katalin válaszolt. Ő, lévén eleve pragmatikusabb, mint Adamik Mária, nem ért egyet azzal, hogy a nők „lepaktáltak” volna (nyilván a hatalommal). De itthon nem érezte azt a bizonyos harmóniát sem. Érvényesült egy társadalomkritika. A tradicionális feminizmus ugyanolyan eszközökkel írta le a jelenségeket, mint ők az államszocializmusban. Cáfolta, hogy abbahagyták volna az ellenállást. Adamik Mária viszontválaszában, a „volt-e harmónia vagy sem” kérdésre reflektálva hangsúlyozta, hogy az államszocializmusban egyetlen nagy konfliktus sem jelenhetett meg. Bíró Dávid ominózus cikkét, amelyben a férfiak korai haláláért a nőket (expressis verbis a férfiaknak a nők által történő szexuális kizsákmányolását) tette felelőssé, 1982-ben közölte a *Valóság* című folyóirat. Itt már komolyabb problémáról lett volna szó, mint amekkora visszhangja volt ennek akkoriban.

Forrai Judit hozzászólásában a hétköznapi lét és a szexuális élet összefüggéseit villantotta fel a 19. század polgárosodó Magyarországon. A század elején a 22 ezer lelket számláló Pest az egyesülés évében már félmillió, a század végére hatszázezer lakosú, a régióban a legdinamikusabban fejlődő nagyváros. A felvándorlás részben a nagyváros szívóhatása, részben a hazai agrárviszonyok következményének tulajdonítható. Először a vidék fiatal férfiai keresnek munkalehetőséget Budapesten. Őket követik a fiatal nők, akik pár nélkül maradnak otthon, és egyedül nem tudják a két emberre szabott mezőgazdasági munkát elvégezni. Többségük cselédnek áll a fővárosban. A másik, számukra kínálkozó lehetőség a szórakoztatóipar, amelyik akkoriban kezd szexuális szolgáltatásokat nyújtani. 1896-ban összesen tizenhárom nő foglalkozást tartottak nyilván, ezek között szerepel a kéjnétség.

Mit jelent a prostitúció?

A szexuális élet nem fekete-fehér. A magán- és a társadalmi életben gyakorolt szexualitás között különbség van. Az utóbbi nyílt és minden férfi számára hozzáférhető. A monogám házasságban kettős morál érvényesül. A férfiak kikövetelik maguknak a társadalmi szexualitást. Ugyanezt a nők soha nem teheték meg.

A magánéleti szexualitásra, pontosabban a két nem szexuális tevékenységére a nemi betegségek gyakorisága alapján próbáltak következtetni. Aból, hogy a férfiak és nők egyenlő számban szerepelnek a nemi betegségben szenvedők közt, azt a következtetést vonták le, hogy a betegséget a férj viszi haza. Ám a háború előtt is létezett házassági tanácsadás, az ott megjelenő fiatal nőkről megállapították, hogy hetven százalékuk nem szűzen ment a házasságba. Magyarul: a nők házasság előtti szexuális aktivitása nem jelenkori találmány, a nemi betegségek nemcsak a férj rovására írandók.

A történelem folyamán a prostitúciót több ízben próbálták megszüntetni, de legalábbis tiltani. Tiltott volt a szocializmusban is, ám létezett. Ma civil szerveződések kísérelnek meg tenni valamit a *fehér rabszolgaság* ellen és maguknak a prostitútatknak az érdekében. Erre rendkívüli mértékben szükség van. A társadalmi szexualitás ugyanis ma egyre vadabb, extrémebb, gyakran a büntethetőséget súroló szolgáltatásokat foglal magában. Folyik a harc – mondta Forrai Judit –, mindenki mást akar. (Lásd Karinthy bon mot-ját is: A nő a férfit, a férfi pedig a nőt.)

Lévai Katalin a házasságban érvényesülő kettős morálra, a férfiak házasságon kívüli szexuális tevékenységére célozva jegyezte meg: az ötvenes évek elején készült Kinsey-jelentésben a szexuális együttlét gyakoriságára vonatkozó kérdésre a nős férfiak válasza heti *öt*, a férjes asszonyoké heti *két* alkalom. A különbség nyilván a férfiak házasságon kívüli kapcsolataiból adódik.

Kornis Mihály, megvallva, hogy csupán annyit tud a feminizmusról, amennyit egy újságolvasó értelmiségi, nagy bölcsességet lát abban, hogy egy férfi zár le egy ilyen vitát. Véleménye szerint a feminizmusra nagy szükség van. Helyesli, hogy a nők föllépnek a jogaikért. Egy vágya van, hogy ennek a küzdelemnek pozitív kicsengése legyen, a két nem között ne a harc, hanem az együttműködés domináljon. Hozzáfűzte: ez nem azt jelenti, hogy a harc ne lenne jogos, de nő–férfi csakis együttesen vizsgálható. Nemcsak a nőt kell kiszabadítani a maskulinizmusból, a férfit is a matriarchátusból. Mindenkinek van anyja és mindenkinek van apja. Freud óta tudjuk, hogy ezek az alapvető kapcsolatok milyen komplexusok forrásai. Értelmes felelet e viszonyokat tekintve azonban nincs.

Önmagát a nők ügyének drukkeri közé sorolja. Ám szerinte nem szabad hagyományos eszközökkel harcolni, ugyanolyan módon, mint a férfiak, mert az kudarc. Ha sikerülne férfit és nőt egymással szembeállítani, az lenne az igazi katasztrófa. A nőknek oly módon kellene harcolniuk, mint ahogy Arisztophanész vígjátékának hősnője, Lüsziisztraté.

A prostitúcióval kapcsolatban megjegyezte, hogy ez nem női kérdés, hanem mindkét nem problémája. Az *emberrel* van baj. A vita előtt Elekes Irén a Feminista Hálózat képviselőjeként felolvasta Acsády Judit levelét, aki irodalmi tevékenysége révén ismert tagja a hálózatnak, ám gyermeket vár, emiatt a fórumon nem tudott személyesen részt venni. A levelet alább némileg rövidítve, keretben közöljük. Az igen élénk és indulatoktól sem mentes vita igazolni látszott Koncz Katalin ama állítását, hogy a feminizmus vihart kavart. Volt néhány, mondjuk így, nélkülözhető felszólalás. De Horváth Albert (Magyar Cigányok Antifasiszta Egyesülete) hozzászólása nyomán vita folyt a

prostitúcióról. Mennyiben a szolgáltatást igénylő férfi a felelősség? És mennyiben a szolgáltatást nyújtó nő? Adamik Mária a férfiak gyakran perverzitásba hajló igényeit teszi felelőssé. Kornis Mihály szerint meg kell vizsgálni, hogy a szerelem helyett miért érik be a lecsupaszított aktussal, illetve azt figyelembe kell venni, hogy a férfiak egy része a prostituálttal való kapcsolattól valami különleges élményt vár, amit nem kap meg otthon. A prostitúcióért maguk a nők is felelőssé tehetőek. Forrai Judit válasza az, hogy korántsem azonos mértékben. Az általuk vizsgált prostituáltak nyolcvan százaléka sérült, gyerek- vagy fiataikorában vált szexuális abúzus áldozatává.

Érdekes megállapítást tett Radó Erika személyzeti szakértő, nevezetesen, hogy a közvélemény nem tesz különbséget feminizmus és feminizmus között. Aki, mint ő, érdeklődik a női témák iránt, az a környezete szemében feminista.

Földes Anna (a MUOSZ újságíróiskolájának igazgatója, az egykori Nők Lapja munkatársa) azt fejtette ki, hogy a közvélemény ma a nőkkel kapcsolatban korábban nem ismert mértékben konzervatív, sőt, kifejezetten retrográd. Ez érvényes a médiában uralkodó hangnemre és arra a nőképre, amely a médiában megjelenik. Kornis Mihály rövid tétovázás után Adamik Máriának szögezte a kérdést: Vajon akkor milyennek kellene lennie a feminista ideálnak megfelelő társadalomnak? A válasz – szerény meggyőződése szerint – nem is lehetett más, mint hogy „nem tudom”.

Végül vita folyt arról, hogy van-e Magyarországon feminizmus. A provokatív kérdést e sorok írója tette föl. Koncz Katalin válasza, hogy van. Vannak nőmozgalmak, működnek a pártok nőtagozatai. Lévai Katalin úgy fogalmazott, hogy a feminizmus szellemi áramlatként létezik, de feminista mozgalmak nincsenek Magyarországon. A miértre érdemes volna alapos vizsgálatokkal keresni a választ.

Tisztelt Hallgatóság!

Az est meghívóján szereplő bevezető kijelentéshez képest más oldalról kezdeném a feminizmusról való gondolkodást. Megítélésem szerint, a „stabilnak hitt értékeket”, illetve hagyományt *nem* a feminizmus forgatja fel Európában. Ami az európai társadalmak történetében az elmúlt kétszáz évben döntő változásokat hozott és ami a nemek társadalmi kapcsolatát is befolyásolta, az maga a modernizációnak nevezett folyamat. A modernkori feminizmusra is úgy tekintek, mint egyfajta válaszreakcióra. Nézzük például a legkorábbi, a 18. század végén született politikai röpiratokat, amelyek először fogalmazzák meg a nők politikai jogainak, oktatásának kérdését (például Mary Wollstonecraft 1792-ben íródott kiáltvány). Ezek arra világítanak rá, hogy amennyiben a politikai filozófia kimondja az egyes ember szabadságát és egyéni boldoguláshoz való elévülhetetlen jogát, akkor ellentmondásos az, hogy a nemek szerint megkülönböztetett társadalom egyik fele részesül ezekből a jogokból, a másik fele nem. A későbbi mozgalmakat, például a szavazati jogért folytatott küzdelmeket ugyanígy, az ellentmondások feloldására való törekvésként értelmezem...

Óva intenék attól, hogy egyfajta parttalan, ámbár igen elterjedt megfogalmazásban feminizmusnak tekintsünk bármit, ami nőekkel, nőkérdéssel foglalkozik. Némely antifeministák kedvenc vesszőparipájáról nem is beszélve, hogy a feminizmust azonosítsuk egyfajta erőszakos női karrierizmussal, törtetéssel, visszaélésekkel, női praktikákkal.

A Magyarországon 7–8 éve kibontakozó feminista megközelítés legfontosabb mozzanatainak az alábbiakat tekintem: törekvés arra, hogy a közvélemény minél többet tudjon meg mind a hazai feminizmus század eleji történetéből, mind a mozgalom nemzetközi eseményeiről ... felhívni a figyelmet a társadalmi élet azon területeire, ahol a nők hátrányos megkülönböztetést szenvednek: elemezni és végiggondolni a kultúránk sugallta női–férfi szerepkészleteket és rámutatni azokra a negatív sztereotípiákra, amelyek mindkét nem létét befolyásolják.

Végezetül egy korombeli, harmincas éveinek elején járó cseh feministától, Jana Hradlikovától származó idézettel szeretném zární gondolataimat: „Feminizmus kapcsán... a megromlott kapcsolatokkal kell foglalkoznunk. A kapcsolat azonban nem csak a férfi és a nő között romlott meg. Mai társadalmunkban újra kellene fogalmaznunk a felnőtt emberek egymás közötti kapcsolatait, a gyermek–felnőtt viszonyt, az állampolgár és hatalom viszonyát, valamint magának az emberiségnek az őt körülvevő természettel, a Földdel való viszonyát is.

Acsády Judit
MTA Társadalmi Konfliktusok Kutatóintézete
a Feminista Hálózat tagja
a *Nőszemély* című periodika társszerkesztője

Amszterdami nyilatkozat Európa szociális helyzetéről

Valamennyi polgár alapvető emberi méltósága tiszteletének igénye folytán szükséges kinyilatkoztatnunk, hogy nem akarunk Európa városaiban növekvő számú koldust, csavargót és hajléktalant látni. Azt sem akarjuk, hogy Európát a munkanélküliek serege, a növekvő szegénység és az olyan társadalmi csoportok jellemezzék, amelyek csak korlátozott mértékben juthatnak egészségügyi és szociális ellátáshoz. Ezek és sok más negatív jelenség bizonyítja, hogy Európa képtelen emberhez méltó életet biztosítani valamennyi polgár számára.

Ezzel szemben mi olyan európai társadalmat szeretnénk, amely gazdaságilag sikeres, ugyanakkor elősegíti a társadalmi igazságosságot és a polgárok részvételét. Ez olyan Európa volna, ahol az élet szociális minősége a legfőbb érték. Ennek az Európának a polgárai részt tudnának venni, és részt is kellene venniük a saját közösségeik gazdasági és társadalmi életében, olyan körülmények között, amelyek egyaránt növelik egyéni lehetőségeiket, valamint a saját kisebb és nagyobb közösségeik jólétét. Ehhez a részvételhez azonban arra van szükség, hogy a polgárok elfogadható szintű gazdasági biztonságban és szociális gondoskodás mellett, összetartó közösségekben éljenek, és lehetőségük legyen képességeik teljes kibontakoztatására. Másként szólva, a szociális helyzet attól függ, hogy az európai polgárok milyen mértékig élvezik a gazdasági, szociális és politikai állampolgáriságot. Egy globalizálódott gazdasági rendszerben a versenyképességnek együtt kell járnia a szociális kohézió elősegítésével, valamint minden egyes európai polgár lehetőségeinek a kihasználásával.

A szociális fejlődés az alábbi alapvető feltételeket igényli:

- biztonság és védelem az erőszakkal és az ökológiai fenyegetéssel szemben;
- elfogadható lakhatás, fűtés, ruházkodás és ételkészlet mindenki számára;
- minden rászoruló számára elérhető egészségügyi és más szociális ellátás;
- az emberek saját igényeinek megfelelő életvitel megszervezésének lehetősége, beleértve közös háztartás kialakítását, a gyermekek nevelését éppúgy, mint a családdal és a barátokkal való megfelelő idő eltöltését;

- elégséges munka mindenki számára, nemcsak a munkaerőpiacon érvényesülő foglalkoztatás tekintetében, hanem a társadalmilag hasznos, nem fizetett tevékenység terén is;
- minden munkavállaló számára olyan jövedelem, amely lehetővé teszi számukra a társadalomban való teljes értékű részvételt;
- elfogadható jövedelem azok számára, akik nem képesek dolgozni, illetve azoknak, akikről korukból adódóan vagy meggyengült egészségi állapotuk miatt nem várható el a munkavégzés;
- a társadalomba és a helyi közösségbe való teljes integrálódás lehetősége minden fiatal, idős, csökkent munkaképességű, etnikai kisebbséghez tartozó személy, illetve migránsok számára;
- az olyan szociális védelmi rendszerekhez való hozzájutás, amelyek a szolidaritás elvén alapulva lehetővé teszik, hogy a polgárok az előre nem látható szociális problémák esetén továbbra is fenntarthassák addigi életszínvonalukat; ezeknek a szociális védelmi rendszereknek elsősorban a szociális kockázatok megelőzésére kellene koncentrálnia, és csak ezt követően kellene hozzákezdeni a probléma kezeléséhez, végül a pénzügyi kompenzációkhoz;
- élethosszig tartó oktatási és képzési lehetőség mindenki számára;
- méltányos adórendszer;
- a diszkrimináció megszüntetése nemzetiség, kor, nem, faj, vallási, politikai vagy más meggyőződés, családi állapot és szexuális beállítottság alapján.

A szociális fejlődés fenti szempontjait olyan kikényszerítő alapjogok elismerésén keresztül kell megvalósítani, amelyek jogilag egyaránt kötelezőek minden jogalkotóra, a közigazgatásban dolgozókra és a bírókra. Ezen jogok érvényesítésének a határai ott húzódnak, ahol az már mások megfelelő jogait sértené.

Európa szociális fejlődése érdekében szükséges, hogy az európai polgárok támaszkodhassanak az Európai Unió, a tagállamok és a helyi szervezetek között a hatáskörök világos és hatékony megosztására.

- Az európai polgároknak joguk van megismerni a politikai felelősöket, és szükség esetén kérdőre is vonhatják a hibás politikát folytató személyeket.

- A politikai döntéshozatal demokratikus jellegének megerősítése bármely szinten szükségessé teszi, hogy garantálják az érintett társadalmi szervezetek és mozgalmak bekapcsolódását ebbe a folyamatba.

- A gazdaság globalizálódása miatt elengedhetetlen, hogy Európa teljes tudatában legyen szociális felelősségének a globális skálán leggyengébbnek bizonyulókkal szemben.

Az Európai Unióval kapcsolatban sürgető feladat, hogy:

- minden jelentős európai politikát alávessenek a szociális kohézióról készülő hatástanulmányok;

- olyan programot dolgozzanak ki, amely hangsúlyozza annak a helyzetnek a költségeit, amelyben nem alakul ki a Szociális Európa, és amely az Európai Uniónak mint egésznek a szociális aspektusairól hoz létre egységes statisztikai felméréseket;

– világos, számonkérhető célokat fogalmazzon meg minden olyan szociális területen, amely szerepel az Európai Unió azon jogforrásaiban (beleértve az ajánlásokat is), amelyek a szociális aspektusokkal kapcsolatban eddig megszülettek, valamint rendszeresen jelentéseket készítsen arról, hogy ezeket a célokat milyen mértékben sikerült megvalósítani;

– új napirendet kell kidolgozni Európa szociális fejlődésének felgyorsítására, amely ebbe a munkába egyaránt bevonja a politikai döntéshozókat, a tudósokat és a polgárokat.

Mint felelősséget viselő európai polgárok, ezennel ünnepélyesen kinyilvánítjuk, hogy az Európai Unióban sürgősen elsőbbséget kell biztosítani a szociális fejlődésnek; különben ez nem az az unió, amelyet mi támogatásunkról biztosíthatunk. A szociális fejlődés a sokféle megközelítés eredménye lehet, tükrözve a mi Európai Uniónk népeinek és nemzetekinek sokféleségét. A szociális fejlődés támogatása, garantálása és fenntartása Európa átalakításának elengedhetetlen alkotóeleme. Ennek következtében az Európai Unió haladéktalan kötelessége demonstrálni az irányú elkötelezettségét, mely szerint közösségi szinten kiegészíti a tagállamok európai szociális védelmi rendszereit, valamint védelmezi és kiigazítja ezeket annak érdekében, hogy meg tudjanak felelni a következő évezred kihívásainak. A szociális fejlődés és az azt alátámasztó európai modell egyaránt alapvető fontosságú a befogadó, minden polgárát szolgáló Európa megteremtése érdekében.

Amszterdam, 1997. június 10.